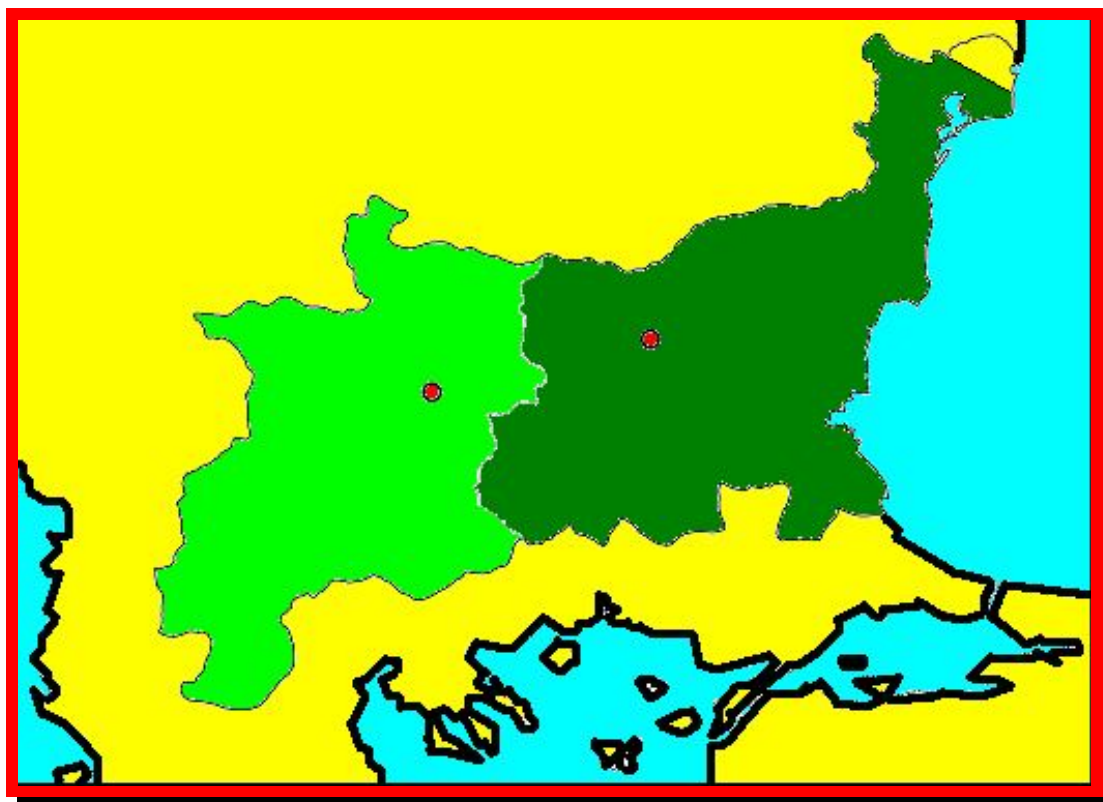

ЦАРИГРАДСКА КОНФЕРЕНЦИЯ 1876. ПОЗИЦИИ НА ВЕЛИКИТЕ СИЛИ ПО БЪЛГАРСКИЯ ПОЛИТИЧЕСКИ ВЪПРОС ПО ВРЕМЕ НА КОНФЕРЕНЦИЯТА

Нуша Иванова
Софийски университет Св. Климент Охридски. Декември 2007

През 70-те години на 19 век, най-многобройният народ на Балканския полуостров – българите, получават признание за своята национална обособеност и значимост. В резултат на националноосвободителната борба на Балканите през 1875-1876 г. Източният въпрос се превръща в централен въпрос за Европейската политика. Три основни сили определят политическите събития в Турция и по-специално на Балканите през 1876 – националноосвободителната борба на балканските народи, съпротивата на османската господстваща класа, и политиката на големите европейски държави по Източния въпрос. От действието и противодействието на тези сили се определя ходът на историческия процес.

През лятото на 1875 в централната част на Херцеговина избухва въстание срещу насилията, експлоатацията и грабежите от страна на турските чифликчии и административните органи. Скоро след това въстанието обхваща цяла Босна и разбира се, имало подкрепата на съседните славянски страни – Сърбия, Черна гора, Далмация и Хърватско. Разрастването на въстанието в Босна и Херцеговина предизвиква намесата на Русия, Австро-Унгария и Германия (намиращи се в съюзни отношения от 1872), които връчват на 31 януари 1876 г. Нотата на Андраши, която е изработена от австрийския външен министър и е одобрена от трите сили. Тази нота обаче била отхвърлена от въстаниците, защото предложенията в нея били само обещания без никакви гаранции.

Междувременно, докато се водили спорове за решаването на въпроса за Херцеговина, в България избухнало Априлското въстание (20 април 1876), което също било потушено с големи жестокости. Това предизвикало възмущението на целият цивилизован свят.

Отзвукът от зверствата в България настройва световната общественост да подкрепи призивите за преустройство на османското управление на Балканите. Руската дипломация за пореден път поставя въпроса за автономна България и иска да предизвика провеждането на международна конференция с участието на Великите сили. Според руския канцлер Горчаков, прекратяването на военните действия (войната на Сърбия и Черна гора срещу Турция) и сключването на окончателен мир можело да се постигне само чрез свикване на конференция. В Русия се разгърнало масово движение за оказване помощ на южните славяни.

Към пряка военна намеса в Турция призовавал и руският посланик в Цариград граф Николай П. Игнатиев. На 31 август 1876 г. той предоставил доклад на император Александър II за събитията на Балканите, включващ и програма за искания на Русия към Високата Порта. Точка 4 от исканията се отнася до Българския въпрос. В нея се предвижда създаване на автономна България начело с княз или губернатор (каймакам) от православно вероизповедание, назначаван от Високата порта с одобрението на силите гарантки. Определени били и земите, които да влязат в границите на автономна България. Игнатиев се намирал в Русия по това време, а в Цариград останал Александър

И. Нелидов, който също настоявал за намеса на Русия в защита на българите. Лятото на 1876 той изразил своите опасения, че ако Русия отстъпи пред другите държави и не се придобие нищо за България „християнското население ще загуби към нас всяко доверие”.

Преди въстанията руското правителство смятало, че положението на християнските поданици на султана може да се подобри чрез реформи, но потушенията на въстанията още повече увеличили пропастта между османската господстваща класа и поробеното население. То нямало да се примири, докато не извоюва своето национално освобождение. Славянофилите прекрасно разбирали това, и призовавали към намеса на Русия в подкрепа на балканските славяни с цел да се запази нейното влияние на Балканите.

Усилията на Русия да убеди силите-гарантки в необходимостта от съвместни действия срещу Високата порта не дали резултат. Англия и Австро-Унгария не се съгласили с предложението за обща акция срещу Турция, защото това би довело до засилване на влиянието на Русия на Балканите. Същевременно в Англия се създава

широко протестно движение против политиката за покровителството на Турция, и английското правителство предложило на балканските провинции на Турция да бъде дадена местна административна автономия, без обаче да се нарушава териториалната цялост на империята. Естествено, това предложение било неприемливо както за балканските народи, така и за Русия. Английският министър-председател Дизраели бил дълбоко обезпокоен от възможността Османската империя да се разпадне и Русия да излезе на брега на Егейско море. През октомври 1876 г. той пише: „Ако русите вземат Цариград, Русия би могла във всяко време да отправи своите войски през Сирия към устието на Нил. ... Нашата сила е в морето. Цариград е ключът на Индия, а не Египет и Суецкия канал.”^[1] (Buckle G.E., W.F. Monypenny, *The Life of Benjamin Disraeli*. Vol. VI, p. 84) Александър II и руското правителство се опитвали да убедят английския министър-председател, че Русия няма намерение да завладява Цариград, но той не вярвал и измислял нови планове за противодействие на руската политика. Против вържана намеса в полза на християните в Турция се обявило и френското

правителство през юли 1876 г.

При това положение на Русия ѝ оставало да се разбере с Австро-Унгария, като действа и чрез посредничеството на Берлин. Германия от своя страна била заинтересована от запазването на така наречения Съюз на тримата императори (на Русия, Германия, и Австро-Унгария), както и да въвлече Русия във война с Турция. През март 1876 германският канцлер Бисмарк развил пред руския посланик в Лондон Шувалов внушението, Русия да се „разпореди с Турция напълно по свое усмотрение”.^[2] Междувременно, събитията на Балканите наложили Русия да пристъпи към военни приготовления. На 31 август в Цариград бил извършен

преврат и престола заел султан Абдул Хамид II. Започнали приготовления на засилване на войната против Сърбия и Черна гора, и смазване на всякаква съпротива от страна на християнското население.

Руските военни мерки и продължаващата националноосвободителна борба на Балканите ускорили вземането на решение за свикване на Цариградската конференция. Идеята за това се породила още лятото на 1876, когато канцлерът Горчаков повдигнал въпроса в беседата си с английския посланик Лофтус, като предложил Англия да поеме тази инициатива. Взаимното недоверие между шестте европейски държави пречело да се вземе бързото решение за конференцията.

Руската дипломация се старала на всяка цена да постигне споразумение със западните си съперници, и най-вече с Англия. Предложението на Русия за решаването на Източния въпрос съдържало два подготвени варианта – максимум и минимум. По инициатива на Н.П.Игнатиев в Цариград бил изготвен проект за автономия на България, дело на княз Алексей Церетелев (руски консул в Одрин) и Юджийн Скайлър (секретар на посолството на САЩ и генерален консул в Цариград), който бил приет от руската дипломация като Проект максимум. Според него България, Босна и Херцеговина трябва да получат широка административна автономия. С Проект минимум се предвижда да се формират две автономни български области – северна с център град Русе, и южна с център град София.

Свое предложение за реформите в Османската империя съставя и британският посланик на Цариградската конференция лорд Робърт Солзбъри, министър на Великобритания по колониалните въпроси. В писмо до него кралицата изразила категорично неприязанта си към Русия, като писмото предписвало да бъде осуетено установяването на руско надмощие на Изток. Докладите на Солзбъри за разговорите му в Париж, Берлин, Виена и Рим показват, че на предстоящата конференция английските представители можели да разчитат на подкрепа от страна на Австро-Унгария и Италия и на благосклонен неутралитет от страна на Франция. Целите на Англия на Цариградската конференция могат да бъдат формулирани в три точки: (1) Запазване на независимостта и териториалната цялост на Османската империя; (2) Отхвърляне на всяко териториално предимство, на всяка изключителна придобивка от коя да е велика сила; (3) Възстановяване на мира на основата на статуквото по отношение на Сърбия, Черна гора и въвеждане на система от местна или административна автономия в Босна, Херцеговина и България.^[3] Впоследствие Солзбъри и граф Игнатиев съгласували позициите на двете противостоящи на конференцията държави, изработвайки общ проект за реформи.

Решението за свикване на Цариградската конференция дало тласък на борбата на българския народ за освобождение. Ясно се виждало, че под натиска на Русия европейските сили ще бъдат принудени да вземат мерки за подобряване положението на християнското население в Османската империя, в това число и българите. Тяхната задача била да разкрият пред представителите на Великите сили тежкото положение на българския народ след потушаването на Априлското въстание.

Идеята за предстоящата конференция ентусиазира и вдъхва нови надежди на българския народ, като сериозно мобилизирала българите във и извън българските земи. Сред емиграцията в Румъния и в страната се обсъждали основите, върху

които трябва да се изгради България. Различните среди и организации изработват политически искания, които най-общо се групират в две основни групи: пълна политическа автономия на България, или създаване на автономно, но подчинено на султана българско княжество. Идеята за създаването на независима българска държава е издигната от революционно-демократическите и радикало-демократическите слоеве на българския народ и отразява интересите на селските маси и дребната градска буржоазия, а идеята за създаването на автономна област под върховенството на султана се застъпва от либерално-буржоазните слоеве и отразява интересите предимно на едрата търговска буржоазия.

За мобилизирането на разпръснатите членове на вътрешната революционна организация особено допринесло БЦБО (Българското Централно Благотворително Общество) със съдействието на русенския революционен комитет, който бил обявен за централен. През ноември 1876 БЦБО изработило „Временна политическа програма“, която твърди, че идеята за политически реформи в Турция не е удовлетворителна: „Никакви реформи не са достатъчни да поправят злото ... Ние

сме твърдо решени да искаме нашата пълна независимост.”^[4] От Русенския централен комитет била изработена също и програма която предвиждала да се създаде автономна българска държава в следните граници:

На север река Дунав от устието на река Тимок до Килийския ръкав на Дунавската делта, по черноморския бряг до Анастасиевата стена, река Ергене до вливането ѝ в река Марица, от устието на Марица до Орфанския залив, през Атонския полуостров до Солунския залив, река Бистрица, Гревенската река, северният край на планината Пинд, езерото Малик в Корчанското поле, река Девол, река Черни Дрин до град Струга, река Лума (приток на Бели Дрин), връх Кораб на Шар Планина, река Лепенец, река Ситница, река Ибър до град Митровица, пограничният сръбско-български „плет”, река Тимок.^[5]

Предлагало се начело на автономната държава да се постави княз, подчинен на султана. Очевидно е, че тези граници излизат извън територията на Българската екзархия и на българската народност, те са претенции на буржоазно-либералните среди. Тези схващания били връчени на пълномощниците на силите гарантки на Цариградската конференция под имената „Желанията на българите” и „Желанията на българската нация”. И двата документа са написани на френски език и оригиналните екземпляри от изложенията се намират в архивите на английското

Външно министерство, което от своя страна говори, че Солсбъри е бил запознат с тях.

На 18 ноември 1876 в Букурещ бил свикан Народен събор. Изработената програма от Централното общество била одобрена от всички делегати. Приетата „Политическа програма“ съдържа кратко въведение и шест члена. Там се казва, че за да се установи мир на Изток, Европа е длъжна да приеме и да съдейства за изпълнението на програмата. Представят се искания за възобновяване на Българската държава включваща Мизия, Тракия и Македония, която да се управлява независимо въз основа на конституция, изработена от избрано от народа законодателно тяло. Предлага се въвеждане на задължителна военна служба и общо просвещение за всички граждани.

Политическа програма, приета на първия Български народен събор от 19 ноември 1876, разкрива политическите разбирания на БЦБО за създаване на единна българска държава върху принципите на буржоазната демокрация (текст според *Освобождение Болгарии от турскогo ига, т. I, стр. 554*):

Политическа програма

За да може да се въдвори мира на Въсток, да се изкоренят постоянните свирепства на турците, които не уважават никое човеческо право, и да си изпълнят праведните желания на българския народ. Европа е длъжна да способствува за осъществяването на следющата програма:

1. Да се възобнови от България, Тракия и Македония българската държава, гдето главният и навред преобладаюшийт елемент е българскийт.
2. Българската държава ще се управлява самостоятелно и независимо по една конституция, изработена от едно законодателно тяло, избрано от народа.
3. За всичките клонове на управлението ще се съставят особени закони по духа на устава и съобразно с нуждите на народа.
4. Всичките иностранны народности, размесени между българскийт народ, ще се радват с него на същите политически и граждански правдини.
5. В българската държава ще владее пълна свобода на съвестта.
6. Военната служба и общото просвещение ще бъдат задължителни за всеки гражданин на българската държава.

За да се гуди в действие тая програма и да се предвари вторично кръвопролитие, нужна е външна военна окупация на Турция, при която ще се състави и първото българско привременно правителство.

Владимир Йонин, С. Атнаанасов, П.Енчев, Т. Илиев, И. Вазов, С. Стамболов, Д.П. Иванов, Ол. Панов, Ив. Кавалджиев.

В навечерието на Конференцията националното самоопределение на българскийт народ било изявено и определено чрез редица домашни и чуждестранни документи и това не можело да не се вземе пред вид от представителите на силите при обсъждането на Източния въпрос. Именно на това се опирал и рускийт пълномощник Игнатиев в усилията си да защити българскийт народ.

Цариградската конференция е първата международна конференция, в която се разглежда Българскийт въпрос и която изработва предложение за неговото

решаване. Признава се съществуването на българска нация и се определят границите на българските земи, в които българите са неоспоримо мнозинство. Причините, които карат представителите на Великите сили да изработят проект за реформи са главно три: (1) Борбата на балканските народи и в това число и българският народ за национално освобождение; (2) Решимостта на Русия да води война в защита на южните славяни в случай, че не бъдат удовлетворени исканията и за прокарване на радикални реформи; и (3) Ролята на демократичната общественост в европейските страни, която упражнила натиск върху правителствата на Великите сили.

Силата на граф Игнатиев на Цариградската конференция се определя не само от политиканта на Русия за военни настъпления в случай на отказ от предлаганите реформи, а и от опасенията на Великите сили, че при избухване на война националноосвободителните борби на южните славяни ще се слеят с руската военна намеса. Освен това важна роля играе липсата на единомислие при двамата английски представители на конференцията – Солсбъри и Елиът. Докато първият английски пълномощник Солсбъри бил защитник на идеята за реформи, които да защитят християнското население, то вторият английски пълномощник Елиът бил защитник на традиционната английска политика спрямо Турция и бил изцяло подкрепян от министър-председателя Дизраели.

Участници в Цариградската конференция били граф Игнатиев, лорд Солсбъри и Елиът, пълномощници на Австро-Унгария били граф Зичи и барон Каличе, на Германия – барон Вертер, на Франция – граф Бургониг и граф Шодорди, и на Италия – граф Корти. Турски пълномощници били Сафет паша и Ехдем паша.

Пълномощниците на Великите сили се споразумели за предварителни заседания, на които да не присъстват турските пълномощници.

Междувременно Игнатиев запознал Солсбъри с руския проект за създаване на единна автономна България. Английският представител обаче възразил. Една от причините било мнението на Солсбъри, че България следва да бъде разделена на две части, защото иначе би станала могъща и би затруднила равновесието на Османската империя. Игнатиев възразил, че е по-лесно да бъде организирана една автономна област, а не две поради липса на подготвени хора. Друг спорен въпрос било назначаването на генерал-губернатор. Солсбъри смятал, че той трябвало да бъде избран не измежду местните жители, а в някоя от второстепенните европейски държави. Игнатиев приел това възражение като направил уговорка, че въпросното лице трябва да отговаря на всички качества за този пост.

По време на една от предварителните срещи Солсбъри представил на Игнатиев английският проект за реформи, който бил доста различен от руския. Според него решенията на проблема за „умиротворяване” на разбунтувалите се области били осъществяването на ограничени реформи или вземане на обикновени административни мерки. Предлагало се и мюсюлманите и християните да носят оръжие, да се учреди местна милиция и полиция пропорционална на броя на мюсюлманското и немюсюлманското население под командването на европейски офицери, премахване на откупната система при събирането на данъци, както и назначаване от Високата порта на християни губернатори. Очертала се обща

програма за възстановяване на мира между Турция от една страна и Сърбия и Черна гора от друга, и за прокарване на реформи в Босна, Херцеговина и България.

На 11 декември 1876 се състояло първото заседание на предварителната конференция. Граф Игнатиев бил избран за негов председател. Всички били задължени да пазят в тайна изискванията, след което започнало обсъждане на мира със Сърбия и Черна гора.

Второто заседание се състояло на 12 декември. На него председателят внесъл за разглеждане от конференцията важни материали и документи като сбирка от статии, обнародвани в турските вестници за жестокостите при потушаването на Априлското въстание, изложение на ексцесите в Сливенски и Търновски санджак и в Казанлъшка каза, протокол на двама чуждестранни агенти за поведението на башибозуците в Пловдивски санджак, молба на българи до конференцията, сведения за жестокости в Сърбия и Македония.

На състоялото се на 13 декември трето заседание, австроунгарските пълномощници съобщили, че правителството им дало разрешение с телеграма да приемат предложените условия за сключване на мир с Черна гора. После се минало към четете на проекта за административната автономия на България. Направени били изменения относно местната полиция и ролята на главния управител. Подробно бил обсъждан въпроса дали България да бъде единна или да бъде разделена на две. Повечето пълномощници смятали, че територията на България и броят на населението е са твърде големи и ако бъде създадена единна България, то би било опасно. Игнатиев се противопоставил, но в крайна сметка бил принуден да се съгласи с идеята за разделянето на България на две области.

На четвъртото заседание, състояло се на 14 декември, били избрани две комисии – една за проучване на автономната област Босна, а другата за разглеждане организацията на България. Във втората комисия влизали представителите на Австро-Унгария, Франция, Англия и Русия.

На заседанията състояли си на 19, 20, 21 и 22 декември се доучочнявали някои подробности. Най-сетне конференцията приела на последно четене всички документи, които трябвало да бъдат представени на пленарното заседание, а именно: (1) Условия за мир между Турция, Сърбия и Черна гора; (2) Организация на Босна и Херцеговина; (3) Организация на България; (4) Нареддания до международната контролна комисия за Босна и Херцеговина; (5) Нареддания до Международната комисия за България. След доуточняване, на самата конференция били приети следните решения по Българския въпрос:

Решения взети по Българския въпрос

1. Земите населени с Българи се разделят на две области: Източна с център Търново, която обхваща санджаците Русенски, Търновски, Тулчански, Варненски, Сливенски, Пловдивски (без Султанер и Ахъчелеби) и казите Кърклияска (Лозенградска), Мустафа паша (Свиленградска) и Казълагачка (Елховско); и Западна област с център София, обхващаща санджаците Софийски, Видински, Нишки, Скопски, Битолски (без двете южни кази), трите северни кази на Серския санджак (Неврокоп, Демирхисар и Мелник), както и казите Струмишка, Тиквешка, Велешка и Костурска.

2. Кантонът съставлява отделна административна единица, като християни и мохамедани бъдат групирани по възможност в отделни общини.

3. Няколко кантона, групирани заедно съставляват санджак, който се управлява от мютесариф или каймакамин – християнин или мохамеданин, според населението. Окръжните управители се назначават от Портата.

4. Главният управител се назначава от Портата със съгласието на силите гаранти. Той следи за изпълнението на имперските закони. Той трябва да бъде християнин. Избиратели и избираеми са всички жители на областта над 25 години, които имат недвижим имот или плащат данъци.

5. Областното събрание се занимава с бюджета на областта и данъците. Неизплатените до 1 януари 1877 данъци не се събират.

6. Учредява се пълна верска свобода. Промяна на религията се допуска за мъже над 18-годишна възраст и за жени над 16 годишна възраст.

В политическия живот на Турция обаче настъпили промени. Засилена била агитацията от страна на Партията на младотурците за създаване на конституционномонархическо управление. В края на септември същата година се създаде комисия за изработването на проектоконституция. На 23 декември 1876 се открива първото официално заседание на конференцията. Турски пълномощници били Сафет и Ехдем. Сафет прочел дълго изложение, с което отхвърлял съставения от пълномощниците на силите гарантки проект. Създадената турска конституция постановявала въвеждането на гражданско и политическо равенство и се давала гаранция за живота, имота и честта на всеки един гражданин. Оттук според турските представители следвало, че изготвените планове на предварителната конференция стават ненужни. Въпреки че турското правителство отказало проекта за реформи, пълномощниците на силите продължили своята работа като настоявали да бъдат приети предложенията на предварителните заседания.

Възражението на турците против изработения проект било прочетено на второто заседание на конференцията. Изтъкнало се, че проектът за реформи надхвърля английската програма, която била приета за основна за разискване на конференцията. Разликата била, че в нея не се предвижда организирането на чуждестранни жандармерии и образуване на нови вилаети. Образуването на двата нови български вилаета можело да доведе до борба между българи и гърци, защото българите щели да установят господство.

На второто и третото заседание били обсъдени възраженията на турското правителство, но без резултат. На четвъртото заседание турците представили контрапроект за реформи, в който отново били отхвърлени всички основни предложения на предварителната конференция.

На 18 януари 1877 г. от страна на турското правителство било свикано съвещание за последно разглеждане на предложенията. На него присъствали висши държавни съновници, улеми, ръководители на различни религиозни общини и др. Михтад паша заявил, че предложенията на Великите сили са неприемливи.

Съвещанието отказало да приеме тези предложения. С това се слагал и край на конференцията.

На 20 януари се състояло последното, заключително заседание. Усилията на мирно уреждане на конфликта, чрез намесата на европейските сили завършват с неуспех.

Разбира се, българският народ хранел надежди за Цариградската конференция, че ще бъдат удовлетворени справедливите искания на българите. Разочарованието от неуспеха на конференцията било голямо, но надеждата за освобождение останала пак толкова слина и несломима.

От плановете за организация на двете български области си личи, че пълномощниците на Великите сили са взели присърце задачата да уредят положението на живеещите в Европейска Турция българи. Интересен е коментарът на Солсбъри относно откриването на конференцията, предаден на английския външен министър: „Чест имам да докладвам, че първото заседание на конференцията се състоя на 23 септември. Процедурата беше чисто формална. Решенията, приети от шестте сили, бяха връчени и турските представители прочетоха едно дълго изложение по гражданската война в областите, което изложение нямаше нищо интересно. Сметнах за необходимо да протестирам против някои части на изложението, в което се казваха похвални думи по адрес на турските власти при потушаването на въстанието в България.”^[6] Цариградската посланическа конференция бележи и най-връхната точка на стремежа на Русия чрез реформи да осигури добри условия за съществуване на славяните в пределите на Европейска Турция.

Въпреки крайното единодушие на Великите сили, конференцията не постигнала целите си по начина, който бил замислен. Въстанията в Босна, Херцеговина и България и войната със Сърбия и Черна гора поставили на карта съществуването на Турция. Ето защо нейното правителство, народ и армия прибегнали до всички възможни средства да смажат освободителното движение.

На 19 (31) март 1877 в Лондон е подписан т.нар. Лондонски протокол – последен дипломатически опит за въздействие върху Османската империя от страна на Великите сили с оглед решаването на проблема по мирен път. Отказът на Високата порта да изпълни решенията на Цариградската посланическа конференция и на Лондонския протокол слага край на мирните опити за решаването на Източния въпрос, и дава повода за Руско-турската Освободителна война 1877-78. Заедно с Априлското въстание, Конференцията е решаваща стъпка по пътя към Освобождението. С нейните решения международната общност по най-авторитетен начин легитимира българските аспирации за възстановяване на българската държавност, като очертава и естествените граници на българския етнос към втората половина на деветнайсетия век.

[1] Buckle G.E., W.F. Monypenny, The Life of Benjamin Disraeli. Vol. VI, p. 84

[2] Дневник Д.А. Милютина, т. 2, с. 70

[3] Seton-Watson, R.W. Disraeli, Gladstone and the Eastern Question, p. 108

[4] Чехларов, Н. Документи за Българското възраждане (Из копирната книга на БЦБО в Букурещ), СБНУНК, 1906/7, кн. XXII-XXIII, стр. 1-64

[5] В. Нова България, бр. 54 от 17 декември 1876

[6] Parliamentary Papers, Turkey No 2 (1877), p. 140

Използвана литература

1. Атанасов, Ж. и др. Българският въпрос на Цариградската конференция. *История на България: Българско възраждане 1856-1878*. София: Издателство на БАН, 1987, том 6, гл. 3, стр. 424-431
2. Иванов, А. *България на Цариградската конференция 1876-1877*. Поредица: Български завет – исторически карти. София: Издателство Датамап-Европа, 2006.
3. Косев, К. и С. Дойнов. *Освободителната война 1877-1878 и българската национална революция*. София: Партиздат, 1988, стр. 76-109
4. Панайотов, И. Към дипломатическата история на Цариградската конференция. *Известия на института за българска история*. Издание на БАН, София, 1956, стр. 47-110
5. Христов Х. *Освобождението на България и политиката на Западните държави 1876-1878*. София: Издателство на БАН, 1968, стр. 49-95
6. Христов Х, Н. Генчев. *Българско Възраждане: Христоматия по история на България*. Част II. София: Издателство Наука и изкуство, 1969, стр. 498-507

Creative Commons Attribution ShareAlike 3.0 License
GNU Free Documentation License
